

Rausch, Bronisław

Emilian Franciszek Ostachowski 1890-1962

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 7/4, 531-536

1962

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EMILIAN FRANCISZEK OSTACHOWSKI

1890—1962

W dniu 1 maja br. zmarł Emilian Franciszek Ostachowski, aktywny i długoletni współpracownik Zespołu Historii Chemii Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, długoletni wykładowca chemii w krakowskich szkołach średnich i Politechnice Krakowskiej, człowiek, którego zainteresowaniem i celem życia była praca dydaktyczna z młodzieżą, a obok niej — a może przede wszystkim — historia chemii polskiej, której większość pracowitego życia poświęcił.

Dr Emilian Ostachowski urodził się w Krakowie 11 grudnia 1890 r. i tu też ukończył gimnazjum. W latach 1909—1912 studiował chemię techniczną na Politechnice Lwowskiej, składając w 1912 r. tzw. I egzamin państwowy. Ukończenie Politechniki nie zadowoliło go jednak. Mając już wtedy — wytknięty cel życia przeniósł się do Krakowa, gdzie

kontynuował studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w katedrze Chemii Organicznej kierowanej przez prof. dra Karola Dziewońskiego. W 1914 r. uzyskał absolutorium na podstawie pracy *O zjawisku tautomerii*, a następnie złożył egzamin uprawniający do nauczania chemii w szkołach średnich.

Odbywszy służbę wojskową w czasie pierwszej wojny światowej w stopniu porucznika, zaraz po zakończeniu działań wojennych rozpoczęła pracę dydaktyczną w krakowskich gimnazjach. W latach 1920—1933 pracował w VII Państwowym Gimnazjum w Krakowie, a następnie w Gimnazjum II.

Znane ogólnie warunki okupacji hitlerowskiej nie pozwoliły mu na dalsze oficjalne kontynuowanie pracy pedagogicznej z młodzieżą. Choć jednak przenosi się do przemysłu, obejmując stanowisko zastępcy kierownika laboratorium Krakowskiej Gazowni Miejskiej, nie przerywa działalności dydaktycznej, kształci i uczy dalej, zapisując na swym koncie piękną kartę pracy w tajnym uniwersytecie. Natychmiast też po zakończeniu okupacji, wraca do swego zawodu, do pracy z młodzieżą, obejmując stanowisko wykładowcy chemii na Studium Przygotowawczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a od 1954 r. — na Politechnice Krakowskiej, gdzie wykłady prowadził prawie do ostatnich lat życia.

Już w czasie studiów politechnicznych i uniwersyteckich obudziły się w Ostachowskim zainteresowania naukowe dziedziną, która ciągle jeszcze liczy niewielu, szczerze jej oddanych specjalistów.

Od początków, ponad 40 lat liczącej pracy dydaktycznej, interesował się on historią swej specjalności, tj. chemii. Złożyły się na to — jak sam mówił i pisał — różne przyczyny. A między innymi ta okoliczność, że naświetlenie historyczne jakiegoś trudniejszego problemu w dziedzinie chemii w wielu przypadkach pozwalało słuchaczom i uczniom łatwiej zrozumieć trudne dla nich zagadnienia, pozwalało przesledzić tok rozumowania i chronologiczny rozwój poglądów wytyczających kierunki badań, rozważyć rozwój chemii na tle umysłowych prądów minionych okresów. Wprowadzało tym samym — co jest nie obojętne dla pedagoga — czynnik większego zainteresowania nauką.

Wszedłszy raz na drogę historycznych badań rozwoju nauki, a zwłaszcza chemii, Ostachowski niejednokrotnie przekonywał się na podstawie szczegółowego, źródłowego opracowywania tych zagadnień, że przebieg historyczny jakiegoś odkrycia nie był przedstawiony w podręcznikach dostatecznie dokładnie, a jeśli chodzi o polskich chemików i przyrodników, czasem krzywdząco dla nich lub nawet z pominięciem ich osiągnięć. Z tym też większym zapalem prowadził rzeczowe i źródłowe studia, mające na celu zapoznanie się z historycznym rozwojem chemii i udokumentowanie na tym tle rozwoju teorii naukowych, pojęć i praw.

Studia w tej dziedzinie rozpoczął u Ludwika Birkenmajera, profesora historii nauk ścisłych w Uniwersytecie Jagiellońskim, a kontynuował je pod kierunkiem prof. Witolda Rubczyńskiego z Zakładu Filozofii UJ oraz prof. Władysława Szumowskiego, dyrektora Zakładu Historii Medycyny UJ.

Z wczesnego okresu pracy Ostachowskiego datują się poważne studia nad filozofią przyrody i systemem przyrodniczo-lekarskim głoszonym i wyznawanym przez niezmiernie ciekawą postać, jaką był na przełomie wieków XVI i XVII Jan Baptysta van Helmont, filozof i mistyk, lekarz i alchemik, związany bardzo blisko z poglądami Paracelsusa, ale myśliciel wielce oryginalny. Na podstawie tej pracy uzyskał Ostachowski w 1929 r. stopień doktora filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim, z promocji prof. Rubczyńskiego. Rozwinięciem i pogłębieniem tych studiów były trzy publikacje na temat van Helmonta, ogłoszone drukiem w latach 1929, 1931 i 1932. Prace te wysunęły ich autora na najlepszego znawcę tegoż zagadnienia w literaturze światowej¹.

Do okresu pracy Ostachowskiego w Zakładzie Historii Medycyny UJ należy zaliczyć bardzo ciekawe studia o *Początkach Chemii* Jędrzeja Śniadeckiego, w których w sposób oryginalny i wnikliwy podał charakterystykę tego pierwszego polskiego podręcznika chemii.

W następnej pracy *Michał Sędziwoj* starał się Ostachowski przedstawić własną charakterystykę i tłumaczenia treści słynnych traktatów polskiego alchemika. Praca ta, następnie zmieniona i częściowo przedręgowana, była przedstawiona na VI Międzynarodowym Kongresie Historii Nauki w Amsterdamie w 1950 r. oraz ukazała się w języku francuskim w „Archives Internationales d'Histoire des Sciences” w Paryżu w 1954 r. Studia te można zaliczyć do cennych pozycji literatury dotyczącej postaci Sędziwoja.

Te prace, a zwłaszcza studia nad rozwojem filozofii i nauki van Helmonta, stanowią poważny wkład w historię rozwoju przyrodoznawstwa, pozwalając interesującym się tymi zagadnieniami lepiej zrozumieć tendencje rozwojowe nowożytnego przyrodoznawstwa na przełomie wieków XVI i XVII.

Jednocześnie prowadzone badania dały Ostachowskiemu możliwość poznać i ocenić wkład polskich uczonych i odkrywców w rozwój nauki współczesnej, który, wskutek różnych tendencji nam nieprzychylnych, był pomijany lub celowo wypaczany przez uczonych i historyków innych narodowości. To było powodem dalszych jego prac, w których na podstawie źródłowych dokumentów dążył do wyświetlenia prawdy i właściwej oceny zasług naszych uczonych i odkrywców. Jednym z klasycz-

¹ Por. np. recenzję T. Bilikiewicza w „Mitteilungen zur Geschichte der Medizin, der Naturwissenschaften und der Technik”, nr 146 z 1932 r., s. 152.

nych przejawów tendencyjnego ignorowania zasług odkrywców polskich na terenie międzynarodowym jest historia tzw. reakcji biuretowej. W pracy *Geneza reakcji biuretowej Gustawa Piotrowskiego Ostachowski* autoratywnie wyświetlił to sporne w nauce zagadnienie, obalając fałszywe poglądy o autorstwie tej charakterystycznej reakcji.

Z tej dziedziny należy również wymienić pracę *Bolesław Herman Fudakowski — pierwszy profesor chemii fizjologicznej w Szkole Głównej Warszawskiej (1834—1878)*, w której przedstawił źródłowo życiorys, działalność i osiągnięcia naukowe tego oryginalnego uczonego. Pracy tej nie zdążył jednak wydać drukiem.

Za najbardziej doniosłą i ważną pracę, za osiągnięcie swego życia uważał Ostachowski, nie doprowadzone niestety do końca, poważne dzieło *Dzieje biochemii polskiej*. Zaplanowane na 20 arkuszy miało ono przedstawić w sposób wyczerpujący dzieje tej dyscypliny naukowej w Polsce, od utworzenia pierwszej katedry chemii naukowej w Krakowie do czasów obecnych. Niestety śmierć nie pozwoliła Ostachowskiemu dokończyć tego dzieła, pozostawione jednak w maszynopisie około 2/3 pracy pozwalają jak najlepiej sądzić o zaplanowanej całości. Obszerne fragmenty pracy były referowane na zebraniach Zespołu Historii Chemii.

Naukowe prace Ostachowskiego, jak również liczne jego drobne artykuły i rozprawy w prasie fachowej i popularnej, zostały właściwie ocenione przez specjalistów, toteż już w 1934 r. został on wybrany na współpracownika Komisji Klasyków Przyrodoznawstwa i Medycyny oraz Komisji Historii Medycyny i Nauk Matematyczno-Przyrodniczych Polskiej Akademii Umiejętności. W tej ostatniej Komisji pełnił funkcje sekretarza.

Prace popularyzatorskie z różnych dziedzin Ostachowski ogłaszał również w czasopismach naukowych i popularnonaukowych. I tak, prace z dziedziny historii chemii ukazywały się ostatnio we „Wszelświecie”, jak np. artykuł poświęcony pierwszej katedrze chemii w Polsce *180 rocznica nowoczesnej chemii w Polsce*², w czasopiśmie Ministerstwa Oświaty „Chemica w szkole”, jak np. artykuł poświęcony Jaśkiewiczowi, jako pionierowi teorii Lavoisiera w Polsce³, i w innych czasopismach.

Również z dziedziny dydaktyki Ostachowski ogłosił kilka artykułów, z których jeden *Prace kontrolne jako metoda nauczania na Studium Zaocznym* ukazał się ostatnio w zeszytach wydawanych przez Ministerstwo Szkół Wyższych. Nurtowały go również problemy z zakresu pewnych dziedzin nauk filozoficznych, o czym świadczyć może wydana

² Nr 2/1962, s. 3.

³ Nr 1/42/1962.

w Krakowie w 1947 r. mała rozprawa *Współczesne przyrodznawstwo a kultura religijna*, czy też ogłoszony ostatnio artykuł *Niektóre problemy filozoficzne fizyki współczesnej*⁴.

Ostachowski był członkiem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika oraz Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

Tak pokrótce przedstawia się życiorys i działalność Emiliana Ostachowskiego. Odszedł za wcześnie — w pełni sił twórczych. Odszedł człowiek, który dobrze przysłużył się polskiej nauce, który za cel życia postawił sobie podkreślenie zasług polskich chemików.

Bronisław Rausch

WAŻNIEJSZE PRACE I ROZPRAWY NAUKOWE

1. *Van Helmont i jego system przyrodniczo-lekarski*. „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych” t. X, Poznań 1929, s. 19. (odczyt wygłoszony na IV Zjeździe Polskich Historyków i Filozofów Medycyny w Krakowie 1928 r.).

2. *Charakterystyka II wydania „Początków Chemii” Jędrzeja Śniadeckiego*. *Księga Pamiątkowa XIII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich*, t. II, 1929, s. 425.

3. *Aus den Studien über Johann Baptist van Helmont* (referat wygłoszony na VIII Międzynarodowym Kongresie Historii Medycyny w Rzymie w 1930 r.).

4. *Jan Baptysta van Helmont i jego filozofia przyrody*. Kraków 1932.

5. *Michał Sędziwoj (1556—1636)*. Kartka z dziejów polskiej alchemii. „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, t. XIV, Poznań 1934, s. 15.

6. *Michael Sendivogius — the Polish alchemist (1556—1636)*. *Actes du VIe Congrès International d'Histoire des Sciences Amsterdam (14—21 Aout 1950)*, t. II, Paris 1953, s. 652.

7. *Gustaw Piotrowski (1833—1884)*. *Na stuletnią rocznicę odkrycia odczynu białkowego*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3/1957, s. 515.

8. *La genèse de la reaction albumineuse de Gustaw Piotrowski*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, numéro spécial, 1957—1958, s. 97.

9. *Uwagi o rękopisie „O rozkładzie chemicznym roślin, o sokach i ekstraktach”*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 1/1961, s. 75.

10. *Bolesław Herman Fudakowski — pierwszy profesor chemii fizjologicznej w Szkole Głównej Warszawskiej (1834—1878)*. Przygotowane do druku.

11. *Dzieje biochemii polskiej*. Nie ukończone.

⁴ „Życie i Myśl”, nry 7—8/1961.

